

A JOGÁSZKÉPZÉS MINT A KISEBBSÉGI NYELVI JOGOK EGYIK ASPEKTUSA

Kivonat

Az anyanyelv használatának joga a hatályos nemzetközi szerződésekben eljárásjogi megközelítésen alapul. Azon államok esetében, ahol jelentős számú, a többségtől eltérő nyelvi kisebbségek találhatók, ez a megközelítés azonban kisebbségvédelmi szempontból nem elégséges, elvégre a nyelv a jog közvetítőjeként alapvetően befolyásolja a jogérvényesítést és a jogkövetést, azoknak alapvető feltétele. Következésképpen a jog puszta fordításán túl a megismerése, annak oktatása elsődleges fontosságú, a jog anyanyelvi oktatása több mint egy évszázada megfogalmazott valós kisebbségi igény. A jogi nyelvhasználat esetében az eljárásjogi szempontokon túli kollektív nézőpontok érvényesülése a valós jogegyenlőség megteremtése érdekében különösen indokolt, elvégre az anyanyelvtől eltérő jogalkalmazás kockázatai az általánosnál hatványozottabban jelentkeznek. A tanulmány mindezek alapján – jogi szempontból – tárgyalja a nyelv és a jog alapvető összefüggéseit és problematikáját, a hatályos nemzetközi jogforrásokat, bemutatja az anyanyelvi jogi felsőoktatásra vonatkozó jogtörténeti fordulópontokat, illetve azon múltbéli és jelenlegi jó gyakorlatokat, amelyek modellként állhatnak napjainkban a többnyelvű társadalommal rendelkező államok előtt.

Kulcsszavak: kisebbségi jogok, nemzet, nemzetiség, jogi felsőoktatás, nemzetközi jog, magyar jogtörténet, jogegyenlőség, nyelvi jogok, anyanyelv, jogi nyelv

Az anyanyelv használatának joga és a nyelvi kisebbségek kérdése

A jog és a nyelv közötti kapcsolat több társadalomtudomány által vizsgált téma (Balázs 1996, 1999, 2000, 2008; Szabó 2001a: 9–107; Arató–Balázs 2022). Ennek oka magától értetődő: a nyelv a jog szükségképpeni hordozója és közvetítője, így döntően befolyásolja a jogérvényesítést és a jogvédelmet. Következésképpen a jog alkalmazása, értelmezése, gyakorlata és a jogi hivatások művelése egy jogrendszer nyelvének jogi szaknyelvként való, magas szintű ismeretét feltételezi (Szabó 1998a: 33). E körülmények különös eleme a jog érvényesítése, elvégre a normaszövegekben fellelhető kétértelműség, homályosság, vitathatóság (Szabó 2001a: 98–9) még abban az esetben is magas kockázatokat jelent, amennyiben az anyanyelven történik. *A contrario*, az anyanyelvtől eltérő jogalkalmazás kockázatai az általánosnál nagyobbak.

Napjainkban az anyanyelv használatának joga több szinten elismert és szabályozott, amely szabályozás középpontjában az egyén és az egyéni jogérvényesítés áll, azaz a jog és a nyelv kapcsolata eljárásjogi megközelítésben értelmezett. Az anyanyelvhasználat jogát univerzális szinten a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya a nyelvi különbségtétel nélküli megkülönböztetés tilalma és törvény előtti egyenlőség, valamint a nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek nyelvhasználati jogai alapjainak rögzítésével tartalmazza. Európai összefüggésben az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november 4-én kelt egyezmény – a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát másfél évtizeddel megelőzve – a lényegét tekintve azonos rendelkezéseket tartalmaz. A Strasbourgban 1992. november 5-én elfogadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (a továbbiakban: Karta) szintén eljárásjogi szemléletű azzal, hogy már tartalmazza a legfontosabb jogszabályok kisebbségi nyelven való hozzáféréseinek biztosítását is. Az Európa Tanács nemzeti kisebbségek védelméről szóló, Strasbourgban 1995. február 1-jén kelt Keretegyezménye – bár már alapvetően kollektív alapon tárgyalja a nemzeti kisebbségek kérdéseit – a jogi nyelvhasználatot továbbra is egyéni és eljárásjogi alapokon kezeli. Az Európai Unió keretein belül az Alapjogi Charta, illetve az Európai Unió működéséről szóló szerződés rendelkezései szabályozzák a kérdést hasonló elvi alapokon, azzal a kiegészítéssel, hogy ez utóbbi megteremtette az anyanyelvi petíciós jogot, illetve a nyelvi oktatás általános kérdéseit külön is hangsúlyozza.

A nemzetközi és európai uniós jogforrások lényegi rendelkezései állami szinten az alapvető jogok körében jelennek meg, tartalmilag elsősorban eljárásjogi kódexekben. Az állami jogforrások lényege e körben az, hogy amennyiben egy eljárás során valamely fél a hivatalos nyelvet nem ismeri, jogában áll tolmács útján az anyanyelvét, másodlagosan egy általa ismert nyelvet használni.

Európára összpontosítva azt a tényt kell kiemelni, hogy a nemzeti eszme XVIII–XIX. század fordulójára tehető megjelenése a többnyelvű társadalmú államokat nemzetiségi kihívásokkal szembesítette különösen Közép-Európában, ahol a nemzeti eszme nyelvi alapú megközelítése elődleges, bizonyos esetekben kizárólagos (Eötvös 1902: 185; Dissescu 1915: 630–2). Következésképpen a hivatalos nyelv és az azon a nyelven megfogalmazott jog a nyelvi kisebbségek okán külön kisebbségi jogi kérdéssé vált. E sajátos kapcsolat lényege akképpen is megragadható, hogy egy adott – nyelvi alapon értett – nemzeti kisebbség jogainak hatékony érvényesülése és védelme az egyéni, eljárásjogi szemléletet meghaladva egyrészt kollektív nyelvi jogok biztosí-

tását várja el, másrészt a jog alkalmazása és a jogi hivatásrendek művelése egyszerre feltételezi mind a hivatalos, mind az adott nemzetiség nyelvének, illetve jogi szaknyelvének ismeretét (Veress 2017: 86).

Az európai államokat terhelő évszázados nemzetiségi kihívást az I. világháborút követően megalkotott kisebbségvédelmi rendszer volt hivatott megoldani, azonban annak politikai és nem jogi megoldásai végső soron a béke-rendszer kereteinek egyik szétfeszítő elemeként vallottak kudarcot (Szalayné 2003: 67–148). Ezen kudarc egyik következményeként, bizonyos értelemben tanulságaként a II. világháborút lezáró békerendszer a kisebbségi, nemzetiségi kihívások kezelését az emberi jogok védelmének egyik részelemévé tette (Szalayné 2003: 146–7, 183–234). Annak ellenére, hogy ez a megoldás nem oldotta meg a többnemzetiségű államok problematikáját, megállapítható, hogy a kérdés az általános emberi jogok tárgyaként új szintre került: kialakult a nemzetközi jog jogi nyelvhasználatra vonatkozó, fentiekben röviden ismertetett minimumelvárásait rögzítő szabályrendszere. A nemzetközi jog tehát tudomásul veszi a többnyelvű államok létét, de abból – az általános megkülönböztetés tilalmán túl – a jogi nyelvhasználatot illetően csak eljárásjogi következtetéseket von le. Az eljárásjogi szemlélet és az individualista alapállás a kisebbségek egyéb, elsősorban kollektív alapú kérdéseit, így a nyelvi jogok hatékony érvényesülésének szabályozását változatlanul állami hatáskörbe utalja, így az belpolitikai értékválasztási tárgyként és feszültséggócként él tovább, elvezetve az úgynevezett kisebbségi modellek kérdéséhez.

A modern államok a többség-kisebbség tényhelyzeteiből fakadó kérdéseinek megoldását alapvetően három – a kirekesztő, az együttműködő, illetve befogadó – modell keretein belül vállalják, vállalhatják fel. A kirekesztő modell közvetlenül vagy közvetetten sérti a kisebbségek jogait és a jogegyenlőséget, az együttműködő modell egyéni alapon formális jogegyenlőségre törekszik, míg a befogadó modell a közösségi jogokat is elismeri, azokat akár a föderatív államberendezkedésig is kiterjesztve (Trócsányi 2010: 893–4). A nemzetközi jog keretnormái és a kisebbségi modellek összevetése több kritikai észrevétel mellett a nyelv kisebbségi jogi aspektusaira is rámutat. E körben elsőként emelhető ki, hogy az egyedi esetekre összpontosító, eljárásjogi megközelítés alapvetően nem adhat választ arra, hogy a hivatalos nyelven megfogalmazott jog a nyelvi kisebbségek mindennapjaiban miképpen érvényesülhet. Hasonlóképpen nem adható kielégítő válasz arra a kérdésre sem, hogy az írott jog, annak fogalomtára, rendszere (Szabó 2001b: 125–34, 140–2) által megkövetelt összetett gondolkodásnak, argumentációs követelményeknek (Szabó 2005: 89–116) a nyelvi kisebbséghez tartozó személy miképpen felelhet meg. Végezetül nem lehetünk választ arra a kérdésre sem, hogy egy nyelvi kisebbségi csoport adott állam jogához való viszonya,

társadalmi gyakorlata, azaz végső soron jogkövetése a fenti okokból kifolyólag milyen módon valósulhat meg. Megítélésem szerint a jogi nyelvhasználat esetében kisebbségi jogi szempontból az individualista alapállás sem a jogérvényesítés, sem a jogkövetés, hovatovább – a részvételi demokrácia jellegéből fakadóan – a jogalkotás nézőpontjából sem lehet kielégítő. Következésképpen e területen az eljárásjogi szempontokat meghaladó, kollektív alapú jogok érvényesülése indokolt a valós, a szabályozás célját is magában hordozó tartalmi egyenlőség (Györfi 1998: 153–6) megteremtése érdekében.

A fenti kérdésekre adott legegyszerűbb, legkézenfekvőbbnek tűnő és így legtöbbet alkalmazott válasz a jog fordítása, mint az együttműködő modell teljesítése. Mindazonáltal még a nem jogászok számára is nyilvánvaló, hogy a jog műveléséhez önmagában a fordított szöveg nem elegendő. A fordítás – mivel különleges szaknyelvről van szó – tárgyi esetben nemcsak nyelvészeti kérdés, hanem legitim módon veti fel a fordító jogi alapismereteit, sőt jogi végzettségének elvárását is. Elegendő e körben a teljesség igénye nélkül megemlíteni a terminológiai kérdések mellett az érintett jogi szaknyelvek – sőt bizonyos esetekben ezen szaknyelvek „anyajogrendszer” alapjainak – különbségét (Veress 2017: 89). A fordítás tehát nem ad megnyugtató választ, elvégre a jog csak annak értelme feltárásával és alkalmazásával fejti ki hatását. A jog értelmének feltárása – és ezáltal a hatékony jogérvényesítés – tehát a (fordított) szöveg ismeretén túlmutató tevékenység (Szabó 2005: 167–212, 224–9, 253–75), amely a köznyelv és a jogi nyelv közmondásos különbségein (Szabó 1998b: 56–60) túl komoly szakmai, hivatásbeli tudást, írásbeli és szóbeli készségeket követel meg. E követelmények – mint feltételek – teljesítésének alapjait a jogi felsőoktatás (P. Szabó 2001: 179–96) hivatott biztosítani, elvezetve a jogi felsőoktatás és a kisebbségi nyelvi közösségek kapcsolatához.

A jogászképzés és a kisebbségi nyelvi jogok történeti és jelenbeli kapcsolódási pontjai magyar szempontból

Az 1789. évi francia forradalmat megelőzően az európai államok hatalmi viszonyai alapvetően a rendi keretek között, illetve az abszolutista kormányzat által voltak meghatározottak, a nemzetállam eszméje és fogalma nem létezett (Szabadfalvi 2002: 244–51). A korban – bár nyelvi és kulturális, valamint vallási szempontból homogén államok kis kivételtől eltekintve akkor sem léteztek – a nemzetiség, nemzeti kisebbség fogalma sem volt értelmezhető. A francia forradalmi eszmék elterjedése hamarosan alapvetően áttörte a korábbi szilárd gazdasági és társadalmi keretek mellett a nyelvileg semleges államok alaptézisét (Acemoglu–Robinson 2013: 272–82), és az államot

ezt követően jogegyenlőségen alapuló, politikailag szervezett társadalomként, egyenlő jogokkal rendelkező egyének jogközösségeként fogták fel. Az új államban a korábbi partikuláris identitásokat felváltotta a jogegyenlőségen alapuló egyének közösségének, a népnek vagy nemzetnek az identitása (Gyurgyák 2007: 25–6), és megfogalmazásra került az egyenlőségen és egységes jogon alapuló állam iránti igény (Szabadfalvi 2002: 251–4). A nemzetállami program így magában hordozta az addigi partikularizmus helyett az államok egységesítésének programját (Manzinger 2019: 15–6), amelynek kézenfekvő kiindulópontja a hivatalos nyelv volt. A nyelv így vált a nemzeti identitás és az állam stabilitásának egyik kiindulópontjává, a modern állam alapfeltételeként egyszerre oka és okozata a nemzetállamok politikai programjának és eszméjének.

A többnyelvű társadalommal és latin hivatalos nyelvvel rendelkező Magyarországon a fenti folyamatok II. Józsefnek a német nyelv hivatalossá tételéről szóló nyelvrendelete után indultak meg. A nyelvrendeletre válaszként megerősödött a nyelvújítási és a nyelvi mozgalom a magyar nyelv hivatalos nyelvként való elismerésének politikai programját vallva (Mikó 1944: 10–28). Az 1790. évi rendi országgyűléstől a magyar nyelvet hivatalos nyelvként rögzítő, az 1844. évi II. törvénycikk elfogadásáig tartó folyamat során a rendi alkotmány keretei fellazultak, és a magyar mellett a nemzetiségi mozgalmak megszületése és párhuzamos nemzetépítései is bekövetkeztek (Bárdi 2013: 13–4, 238).

A fenti folyamatok alapvetően hatással voltak a jogi oktatásra is, amely Magyarországon az Árpád-korig visszavezethető tradíciókkal rendelkezik, olyannyira, hogy a magyar nemzetet „jogásznemzetként” is aposztrofálták (P. Szabó 2001: 196–99). A korban a jogi oktatás intézményi keretei már kialakultak a nagyszombati egyetemi kar mellett különböző jogakadémiák formájában (P. Szabó 2001: 198–203). Az 1844. évi II. törvénycikk eredményeként a latin nyelvű jogi felsőoktatásban az élő magyar nyelv került fokozatosan bevezetésre (Mezei 2020: 23–4), emellett a zágrábi királyi jogakadémián a horvát (Gönczi 2006: 2.), a nagyszebeni szász jogakadémia német nyelvű, a balászfalvi görögkatolikus gimnázium román nyelvű jogi alapoktatást folytatott (Kokoly 2020: 620–2). Kiemelendő, hogy a korszakban a magyar nyelv hivatalos, illetve közvetítő nyelvként való elfogadottsága a nyelvi kisebbségek oldalán alapvetően elfogadott volt (Berényi 2002: 155),¹ arra a modern állam megteremtésének alapfeltételeként tekintettek (Mocsáry

¹ Ennek a tételnek ékes bizonyítékaként áll többek között Gozsdu Manó, azaz Emanoil Gojdu példája, aki román nemzetiségére büszke magyar jogászként már 1826-ban, tehát tizennyolc évvel a magyar nyelv hivatalossá tétele előtt elsőként nyújtott be magyar nyelvű keresetlevelet a kortársak nem kis megdöbbenésére.

1858: 165–70), valamint már megjelentek a helyi nemzetiségi nyelvhasználatra vonatkozó első jogszabálytervezetek is (Wesselényi 1843: 317–8). Az 1848. évi forradalom eredményeként szentesített áprilisi alaptörvényeken nyugvó, új alkotmányos rend a liberális reformellenzék rendi politikai nemzet fogalmának és jogának kiterjesztésén alapuló jogegyenlőség tételén nyugodott (Ferdinandy 1906: 129). A tétel alapján a rendi magyar nemzet politikai jogait kiterjesztették a kor körülményei között a lehető legszélesebb körben az ország lakosságára nemzetiségtől függetlenül, azaz a nemzetiségek kivétel nélkül a magyar politikai nemzet egyenjogú tagjaivá váltak (Ferdinandy 1906: 131–2), a beszélt nyelvüktől, etnikai hovatartozásuktól függetlenül megalkotva az új *natio Hungaricát*. A nemzetiségek ezt követően már nem rendi kiváltságokért küzdöttek (Mikó 1944: 43–8), hanem elsősorban nyelvi-kulturális jogokat, illetve később közigazgatási jellegű, önkormányzati igényeket fogalmaztak meg (Hermann 2001: 385–7), amelyekben a jogi nyelvhasználat és oktatás hangsúlyos elemként került nevesítésre.

Az 1848–1918 közötti időszakban a magyar állam a fentebb megfogalmazott igényeire két törvénnyel adott választ 1849-ben és 1868-ban. Az 1849. évi VIII. törvénycikk – az első európai nemzetiségi törvény – a magyar állam hivatalos nyelveként a központi igazgatásban és a törvényhozásban a magyart nevesítette, ugyanakkor a községi és törvényhatósági szinten, az elsőfokú peres eljárásokban, valamint egyéb eljárásokban teljes mértékben biztosította az anyanyelvhasználatot (Csizmadia 1998: 298). A területi alapon szervezett nemzetörtség vezényleti nyelve a községi nyelv lett volna, az alapfokú és egyházi oktatásban, valamint az egyházi ügyekben biztosított lett volna a teljes nemzetiségi nyelvhasználat. A hivatalviselés feltételeként a törvény a magyar nyelvtudást nem említette, kizárólag az érdem és képesség feltételét szabta meg.

A neoabszolutizmus időszakában az államélet minden területét, ezáltal a jogi oktatást is a német nyelv uralta (Kokoly 2020: 624). A nemzetiségi kérdés ebben az időszakban változatlanul kiemelt tárgykörként az 1861. április 2-ra összehívott Országgyűlésben is központi elem volt, amely elé öt törvényjavaslat is beterjesztésre került. E javaslatok alapján az 1865. december 10-re összehívott Országgyűlés folytatta a tárgyalásokat, amelyek mindegyikében lényeges elemként jelent meg a nemzetiségi nyelvű jogi felsőoktatás kérdése, pontosabban azt három törvényjavaslat közvetlenül, kettő pedig közvetetten is tartalmazta.

A nemzetiségi törvény országgyűlési vitájához A) mellékletként csatolt, az 1861. június 7-i túrócszentmártoni szlovák nemzetgyűlés határozata elsőként vetette fel a jogszabályok hiteles fordításának, a felsőbíróságokban való arányos képviseltek kérdését, illetve egy szlovák jogakadémia felállításá-

nak szükségességét is (Ábrahám 2020: 129). A C) mellékletként csatolt szerb és román képviselők úgynevezett kisebbségi törvényjavaslatát biztosította volna az anyanyelv használatát valamennyi területen, előírta a hivatalos fordítások kötelezettségét és a nemzetiségek javára államilag támogatott egyetemi tanszékek és nemzetiségi jogakadémiák felállítását (Mikó 1944: 138–40). Az E) mellékletként csatolt normaszöveg a többségi, illetve az arányossági elvet vallotta, a magyar nyelv pedig nem közvetítő, hanem mellérendelt szerepet kapott volna, egyedül a törvényhozásban élvezve elsőbbséget (Mikó 1944: 142–9). A javaslat a C) melléklettel egyezően írta elő a nyelvi tanszékek és a jogakadémiák felállítását. A többi törvényjavaslat – a B) mellékletként csatolt, 1861. március 21-i karlócai szerb nemzetgyűlés határozata és a D) mellékletként csatolt, Bukovszky György nagyszőlősi esperes által jegyzett javaslat (Mikó 1944: 142–5) – bár a nemzetiségi jogakadémiákról külön nem tett említést, de a közigazgatási, igazságszolgáltatási és törvényhozási kérdéseket tárgyaló pontjaiból levonható az a következtetés, hogy a nemzetiségi jogi oktatás nélkül azok megvalósítása nem lett volna lehetséges.

A törvényhozási vitát követően elfogadott, 1868. évi XLIV. törvény a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában (a továbbiakban: Nemzetiségi törvény) alapvetően öt területen szabályozta a nyelvhasználati jogokat (Bethlendi–Szeredai 2018: 144–9): az államszervezet, az igazságszolgáltatás, az egyházak, az oktatás, illetve a magánélet, valamint a mai fogalmaink szerinti magán-, illetve civil szféra nyelvhasználatának tárgyában. Az állampolgári jogegyenlőség tétele és az államszervezet hatékonysága elvárásának összeegyeztethetősége alapján a nemzetiségi nyelvek lehető legszélesebb körének szabadságából indult ki a jogszabály (Bíró 2002: 75–6), amely azonban vitathatatlanul a magyar államnyelv elsőbbségét rögzítette (Nagy 1907: 158). A magyar nyelv elsőbbsége annak használatának kizárólagosságát eredményezte a törvényhozásban,² a másod- és harmadfokú igazságszolgáltatási eljárásokban (Mikó 1944: 352–62), valamint az egyetemi oktatásban, így állami nemzetiségi jogakadémiák felállítására sem került sor. Fentiek ellenére az állammal szemben és az állammal való jogviszonyokban a nyelvhasználat szabadsága széles körben biztosított volt a közigazgatásban, érvényesültek az anyanyelven való kérvényezés joga mellett az elsőfokú bírósági eljárások esetében a nemzetiségek nyelvi jogai is (Mikó 1981: 65–7). A bírák, illetve a közigazgatási tisztségviselők számára előírt nyelvismeret ezen jogok érvényesülését szolgálta, ezen pályák a nemzetiségek tagjai előtt is nyitva álltak. A fentiek ellenére nyilvánvaló, hogy nemzetiségi jogakadémiák hiányában

² A horvát–magyar kiegyezés – az 1868. évi XXX. törvénycikk – alapján a törvényhozásban megengedett volt a horvát nyelv használata.

többek között a bírói, hivatali nyelvtudás követelményének teljesítése csak a jogi felsőoktatáson kívüli nyelvoktatásban, a magánoktatás keretein belül volt elérhető. A korban ezért a nemzetiségi nyelvű egyetemi oktatás kérdése hangsúlyos követeléssé vált (Puşcaş 1995: 15–7), és később is a nemzeti célok egyik legfontosabb elemeként volt nevesített (Veress 2016: 10).

Az I. világháborút követően a lényegileg egynemzetiségűvé vált Magyarországon a Nemzetiségi törvény alapállása élt tovább, igaz pontosítást nyertek a bírói és közigazgatási kar nyelvtudására vonatkozó szabályok. Az 1924. évi II. törvénycikk és a 7.500/1924. M.E. rendelet szerint olyan járásbírósnál és törvényszéknél, valamint az olyan állami és önkormányzati hatóságnál és hivatalnál, amelyek területén a lakosságnak legalább egyötöd része ugyanahhoz a nyelvi kisebbséghez tartozott, az illető nyelvben jártas személyek voltak alkalmazhatók. Az érintettek két éven belül voltak kötelesek e feltételt teljesíteni, ellenkező esetben áthelyezéssel vagy mai fogalmaink szerinti nyugdíjazással sújtották őket.

A kisebbségi sorba került magyar nemzetrészekkel szemben az utódállamok alapvetően türelmetlen és kirekesztő állampolitikát folytattak (Cornelius 2015: 144–6), amely igazolta a kisebbségvédelemhez társított nemzetközi garanciarendszer szükségességét. A kisebbségvédelmi szerződésekben előírt és nemzetközi kötelezettségként vállalt jogok (Balogh 1928: 38–222) hatékony érvényesülését szolgáló, kisebbségi anyanyelvű állami jogi felsőoktatás fenntartására, illetve kiépítésére azonban nem került sor. Csehszlovákiában a kassai jogakadémia, illetve a pozsonyi egyetem magyar nyelvű jogi oktatása az 1921/1922. tanévben szűnt meg, amellyel egyidejűleg az eperjesi jogakadémia Miskolcra költözött (Ámán 2019: 80). A Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, Lengyelországhoz, Olaszországhoz került államterületeken jogi felsőoktatási intézmény korábban nem volt, Romániában a nagyváradi jogakadémia, illetve a kolozsvári Ferdinánd Tudományegyetem román nyelvű jogi oktatást biztosított (Kokoly 2020: 636–45).

A II. világháborút követően Jugoszláviában az Újvidéki Egyetemen nemzetiségi lektorátus, egyes tantárgyak esetében párhuzamos, nemzetiségi nyelvi jogi oktatás volt 1970–1991 között (Letsch 2020: 358–68), míg 1945–1959 között Erdélyben a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen létezett kisebbségi anyanyelvű állami jogi felsőoktatás és önálló állami magyar egyetem (Kokoly 2020: 653–60). A Bolyai Tudományegyetem felszámolását követően – ahogyan egyetlen utódállam esetében sem – később sem került felállításra állami fenntartású, kisebbségi nyelven oktató jogi felsőoktatási intézmény. A létező hiányt a határon túli magyar nemzetrészek egyetlen, nem állami jogi intézményeként a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Kara Jogtudományi Intézete hivatott pótolni.

A Bolyai Tudományegyetem jogászképzése a jogtörténeti tanulságain túl a jelennek mutató megoldás helyes mintájaként szolgálhat, míg az újvidéki megoldás minimumelvárásként rögzíthető. A Bolyai Tudományegyetem – fordított relációban – teljesítette a XIX. századi nemzetiségi mozgalmak kisebbségi jogakadémiák iránti igényét, ezáltal lehetővé vált az adott állam jogrendszerének kisebbségi nyelven való művelése mind gyakorlati, mind tudományos szinten (Veress 2017: 88). A megoldás sikerrel hidalta át a jog puszta fordításából fakadó kihívásokat, lehetővé tette az adott állam jogrendszere különleges szaknyelvi alapjainak lefektetését, a megfelelő terminológiájával felkészítve a hallgatóit a hivatás gyakorlására. Az állami kisebbségi nyelvű jogászképzés felállításával és működtetésével a Bolyai Tudományegyetem (Kokoly 2016: 23–162) tehát nemcsak hogy évszázados kisebbségi igényt teljesített, de korát megelőző módon és a jelen nemzetközi minimumelvárásait meghaladó szinten talált választ a jogi nyelvhasználat individualista alapállásából fakadó problematikájára, rámutatott a jogérvényesítés és a jogkövetés kisebbségi léten túlmutató általános állampolgári aspektusaira is. A Bolyai Tudományegyetem felszámolása ezért nemcsak kisebbségi jogsérelmet jelentett, hanem hatalmas veszteség volt a többségi társadalom és állam oldaláról is, elvégre az állami jog nemzetiségi nyelven való tudományos művelésén túl annak gyakorlati érvényesülésének és hatékonyabb működésének lehetőségeitől fosztotta meg az erdélyi magyar közösséget, ennek hatásaként az állam nézőpontjából a jogkövetés és a jogérvényesítés, valamint az állampolgári jogegyenlőség is sérült, ami napjaink jogállami kereteire is hatással bír.

A nyelvkérdés a jogászképzésben napjainkban

A modern jogállamok esetében a kisebbségi modellek közül csak az együttműködő, illetve a befogadó modellt nyerhet szerepet, így ezen alapulnak a Keretegyezmény és a Karta idézett rendelkezései is. E jogforrások az oktatási kérdéseken belül a jogi oktatásról hallgatnak, kizárólag az anyanyelvi oktatás általános kérdéseire (Bethlendi–Ilyés 2020: 30–5), illetve a hivatalos nyelv megtanulásának helyeselhető elvárására és egyensúlyára törekednek. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet 1996-ban kidolgozott, úgynevezett hágai ajánlásai az identitásmegőrzési jog érvényesülése körében kiemeli mind az anyanyelv, mind a hivatalos nyelv elsajátításának fontosságát, hangsúlyozza a kisebbségek decentralizáció alapelvein való politikai és részvételi jogainak különösen az oktatási kérdésekben való biztosítását. A hágai ajánlások a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára rögzítik

a saját nyelvű felsőoktatáshoz való jogot, másodlagosan a már létező oktatási intézmények keretein belül. Annak ellenére tehát, hogy az idézett jogforrások a jogi felsőoktatás kérdéseit külön nem tárgyalják, belátható, hogy a bennük foglalt célok hatékony elérése az anyanyelvi képzések biztosítása nélkül nem érhető el (Veress 2017: 88). E ténynek azért van különös jelentősége, mert napjaink jogi felsőoktatási piacán az angol nyelvű oktatás előretörését figyelhetjük meg (Kuborska 2016: 44–8), amelynek jelentősége napjaink gazdasági és társadalmi viszonyait illetően természetesen megalapozott és nem vitatható, ugyanakkor szükségképpen visszavetik a kisebbségi nyelvi jogi oktatás lehetőségeit, elvonják annak lehetséges forrásait. Álláspontom szerint az angol nyelvű képzések mellett nem feledkezhetünk meg a hatékony kormányzás és jogkövetés alapfeltételeként is értelmezett azon tételről, amely szerint „nyelvében él a nemzet”, és így az anyanyelvű jogi oktatás legalább az angol nyelvű oktatással azonos szintjének megteremtésére törekedni kell. A törekvések megalapozására a jogtörténeti érvek mellett számos nemzetközi példa is rendelkezésre áll.

Azon államok esetében, amelyek nem kizárólagosan egy hivatalos nyelvvel és így nem egynyelvű jogrendszerrel rendelkeznek – többek között Kanada, Svájc, Belgium –, a jogi felsőoktatás is szükségképpen több nyelven létezik. Ezen államokban a felvetett probléma nem is értelmezhető, elvégre a kisebbségben lévő népcsoport nyelve hivatalos, és nem veti fel a jogi anyanyelvhasználat kisebbségvédelmi nézőpontját.

Némiképp hasonló a helyzet azon államok esetében, amelyek széles körű önkormányzatiságot biztosítanak egyes régióknak. Ilyen példa a spanyolországi Baszkföld esete, ahol az autonóm baszk tartományban két nyelvű jogászképzés létezik (Arzoz 2016: 67–72). Spanyolország katalán közösségét illetően a Gironai Egyetem említhető még, amely nemcsak katalán nyelvű oktatást folytat, hanem e nyelv az egyetem hivatalos nyelve is. Nagy-Britannia Wales országrészében a walesi nyelv hivatalos státust nyert el, megnyitva az ezen a nyelven folyó jogi felsőoktatás lehetőségét (Perry 2016: 56–64). Különleges esetet képez Írország, ahol – a történelmi okokból kifolyólag Waleshez hasonlóan – érdekes módon a nemzeti nyelv az, amely kisebbségi nyelvként létezik. Írországban az államnyelvként elismert, valójában kisebbségi nyelv valós és ténylegesen érvényesülő hivatalos minőségét kell megteremteni az államélet minden területén és a jogi felsőoktatásban egyaránt (O’ Connail 2016: 129–30, 133–50). Délkelet-európai példaként állhat Észak-Macedónia, amely megteremtette a kisebbségi albán nyelvű jogi felsőoktatást a Tetovë Egyetem Jogi Karának felállításával (Bethlendi–Ilyés 2020: 130). Különleges megoldás, egyben az államok közötti együttműkö-

dés jó példái figyelhetők meg az olaszországi, dél-tiroli német anyanyelvű, illetve a litvániai lengyel kisebbség jogi oktatását illetően. A litván fővárosban, Vilniusban a lengyel Białystok Egyetem kihelyezett tagozata működtet lengyel nyelvű litván jogi képzést (Kuzborska 2016: 46), míg a dél-tiroli német közösség olasz jogi oktatását német nyelven az Innsbrucki Egyetem vállalja fel együttműködve az olasz Padovai Egyetemmel, a Bolzanói Autonóm Tartománnyal és a Bolzanói Szabadegyetemmel (Alber 2016: 104–6). A megoldások ezen esetekben mintaszerű választ adnak a történelmi változások eredményeképpen beállt államhatár-módosítások következtében kisebbségi sorsba került népcsoportok igényeinek kielégítésére.

Záró gondolatok

A jog komplex társadalmi jelenségként szükségképpen a társadalom minden tagjára, így az államnyelvtől eltérő nyelvet beszélő közösségek tagjaira is hat. A hatályos nemzetközi jogi megközelítés, összekapcsolva a Magyar Királyságban már a nemzetiségek által megfogalmazott, nemzetiségi jogi felsőoktatást szorgalmazó igényeivel különösen hangsúlyossá, *argumentum a simile* teszi legitimé a XXI. század kisebbségi sorsban élő nemzetiségek jogi nyelvhasználatra és jogi felsőoktatásra vonatkozó igényeit.

Szükséges e körben kiemelni, hogy a jogegyenlőség megvalósítása a kisebbségi jogok elismerésén túl azok érvényesülésének hatékony biztosítását követeli meg, amelyek a jogtudomány álláspontja szerint legitim módon törik át a formális jogegyenlőség és a diszkrimináció tilalmának együttműködő modellen alapuló tételeit. A tartalmi jogegyenlőség megteremtése érdekében a nemzetközi jog szerint – bár az egyenlőség mint azonosság minden megkülönböztetést kizár – a tényleges egyenlőség tulajdonképpen az eltérő bánásmódot, azaz a pozitív megkülönböztetést is magában foglalhatja. A nemzetközi jog tehát lehetőséget teremt az individualista megközelítés helyett olyan eszközök alkalmazására, amelyek egyensúlyt hoznak létre az igazságosság és észszerűség alapjain, csökkentve, megszüntetve az egyenlőtlen körülményeit, okait (Shaw 2008: 257). A magyar Országgyűlésben korábban előadott érvek, a Bolyai Tudományegyetem pozitív jogtörténeti példája mellett napjaink felvázolt mintái a kérdés lehetséges megoldásaira mutatnak. A megoldások alapja a probléma felismerése, az a tény, hogy a valós jogkövetés és jogegyenlőség – és ezáltal a jogállami kereteken nyugvó állam és társadalom – a jog megismerésén nyugszik. A megismerés feltételezi a jog anyanyelven való hozzáférése mellett annak anyanyelvi oktatását és tudományos művelését is. Következésképpen a kisebbségi jogok egyik aspektusát képező nyelvi kihívások

kezelése a törvényhozó felismerésén és valós megoldását kívánó akaratán, nem pedig anyagi vagy felsőoktatás-szervezési szempontokon múlik.

Szakirodalom

- A nemzeti kisebbségek oktatásai jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések. <https://www.osce.org/files/f/documents/6/1/32186.pdf> (Letöltés: 2023. 10. 12.)
- Ábrahám Barna 2020. A nemzetiségi törvény szlovák szemmel. *Erdélyi Jogélet*. 129.
- Acemoglu, Daron – Robinson, A. James 2013. *Miért buknak el a nemzetek?* HVG Kiadó Zrt. Budapest. 272–82.
- Alber, Elisabeth 2016. Multilingualism, Legal Education and Cross-border Cooperation: Evidence of South-Tyrol. In: Veress Emőd (ed.): *Multilingualism and law*. Sapientia Hungarian University of Transylvania – Forum Iuris – Robert Schumann Association. Cluj-Napoca. 104–6.
- Ámán Ildikó 2019. *A felsőfokú oktatási igazgatás története Magyarországon, különös tekintettel a jogászképzésre. Fejezetek a kolozsvári és a szegedi jogi oktatás köréből. Doktori értekezés*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Szeged. 67., 80. <http://www.juris.u-szeged.hu/download.php?docID=91206> (Letöltés: 2023. 10. 12.)
- Arató, Balázs – Balázs, Géza 2022. The linguistic norm and norm of legal language. *Magyar Nyelvőr* (Norm clarity, special issue) 5/91–103. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.5.91>
- Arzoz, Xabier 2016. Making a Minority Language a Higher Education Language: the Teaching of Law Through the Basque Language. In: Veress Emőd (ed.): *Multilingualism and law*. Sapientia Hungarian University of Transylvania – Forum Iuris – Robert Schumann Association. Cluj-Napoca. 67–72.
- Balázs Géza 1996. Egy lehetséges magyar nyelvstratégia körvonalai. *Magyar Nyelvőr* 250–63.
- Balázs Géza 1999. A magyar nyelvművelés állapota. Tudománypolitikai áttekintés, javaslatok. (Tanulmány az MTA Magyar Nyelvi Bizottság felkérésére.) *Magyar Nyelvőr* 9–27.
- Balázs Géza 2000. Nyelvpolitika – nyelvvédelem. Eszmék, jogi törekvések, mozgalmak, szimbólumok. In: Balázs Géza – Voigt Vilmos (szerk.): *Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok*. Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest. 19–51.
- Balázs Géza 2008. A nyelvi jogok születése és... Illyés Gyula időszerűsége. In: Fóris Ágota – Füzfa Balázs – Antonio Sciacovelli (szerk.): *Nyelvével halad a nemzet. Esszék, tanulmányok és egyéb írások Pusztay János tiszteletére*. Savaria University Press. Szombathely. 7–20.
- Balogh Arthur 1928. *A kisebbségek nemzetközi jogi védelme a kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján*. Ludwig Voggenreiter Verlag. Berlin. 38–222.

- Bárdi Nándor 2013. *Otthon és Haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda. 13–4, 238.
- Berényi Mária 2002. *Viața și activitatea lui Emanuil Gojdu 1802–1870*. Fundația Publică „Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria” Autoguvernarea Minoritară Română – Sectorul II, Budapesta și Ministerul Patrimoniului Culturii Naționale. Gyula. 155.
- Bethlendi András – Ilyés Zsolt: *Educația în limba maghiară în România*. In: Fábíán Gyula (ed.): *Standarde controversate ale coexistenței juridice dintre majoritate și minoritatea maghiară în România*. Editura Hamangiu. București. 30–5, 130.
- Bethlendi András – Szeredai Norbert 2018. *Az erdélyi románok kisebbségi jogállása 1918 előtt*. *Acta Universitatis Sapientiae, Legal Studies* 7. 144–9.
- Bíró Sándor 2002. *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940*. Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda. 75–6.
- Cornelius Deborah S. 2015. *Magyarország és a második világháború*. Rubicon-Ház Kft. Budapest. 144–6.
- Csizmadia Andor 1998. *Az állampolgári jogegyenlőség, a földesúr-jobbágy viszony felszámolása és a szabadságjogok a forradalom és a szabadságharc alatt*. In: Csizmadia Andor (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. Budapest. 298.
- Dissescu, G. Constantin 1915. *Dreptul constituțional*. Editura Librăriei Socec & Co. București. 630–2.
- Eötvös József 1902. *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. Harmadik Kötet*. Révai Testvérek Irodalmi Intézet R.-T. Budapest. 185.
- Ferdinandy Géza 1906. *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*. Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda. Budapest. 129, 131–2.
- Gönczi Katalin 2006. *Jogászképzés a királyi jogakadémiákon a felvilágosodás korában és a reformkorban*. *Jogtörténeti Szemle* 2.
- Györfi Tamás 1998. *A törvényhozó hatalom jogi korlátai*. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcséleti előadások*. Bíbor Kiadó. Miskolc. 153–6.
- Gyurgyák János 2007. *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris Kiadó. Budapest. 25–6.
- Hermann Róbert 2001. *Forradalom és szabadságharc (1848–1849)*. In: Tóth István György (szerk.): *Millenniumi Magyar Történet*. Osiris Kiadó. Budapest. 385–7.
- Kokoly Zsolt 2016. *Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen: áttekintés*. In: Veress Emőd – Kokoly Zsolt (szerk.): *Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959*. Sapientia EMTE – Forum Iuris. Kolozsvár. 23–162.
- Kokoly Zsolt 2020. *A jogi oktatás története Erdélyben*. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. HVG – Orac Könyvkiadó – Forum Iuris Könyvkiadó. Budapest–Kolozsvár. 620–2, 624, 636–45, 653–60.
- Kuzborska, Elzbieta 2016. *European Practices in Multilingual Education*. In: Veress Emőd (ed.): *Multilingualism and law*. Sapientia Hungarian University of Transylvania – Forum Iuris – Robert Schumann Association. Cluj-Napoca. 44–8.

- Letsch Endre 2020. Kisebbségi jogi oktatás a titói korszakban. In: Váradi Tibor (szerk.): *Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok. A Monarchiától a titói korszak végéig*. Vajdasági Magyar Jogász Egylet. Újvidék. 358–68.
- Manzinger Krisztián 2019. *A területi fókuszú kisebbségvédelem szükségessége és főbb ismérvei Európában*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest. 15–6.
- Mezei Zsuzsanna 2020. Magyar jogászok a Délvidéken (a mai Vajdaságban) az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában. In: Váradi Tibor (szerk.): *Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok. A Monarchiától a titói korszak végéig*. Vajdasági Magyar Jogász Egylet. Újvidék. 23–4.
- Mikó Imre 1944. *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Minerva Kiadó. Kolozsvár. 10–28, 43–8, 138–40, 142–9, 352–62.
- Mikó Imre 1981. Nyelvhasználat és jogtörténet Erdélyben. In: Mikó Imre (szerk.): *Változatok egy témára*. Kriterion Kiadó. Bukarest. 65–7.
- Mocsáry Lajos 1858. *Nemzetiség*. Ráth Mór. Pest. 165–70.
- Nagy Ernő 1907. *Magyarország közjoga (Államjog)*. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása. Budapest. 158.
- O' Conaill, Seán 2016. Legal Education and the Irish Language. In: Veress Emőd (ed.): *Multilingualism and law*. Sapientia Hungarian University of Transylvania – Forum Iuris – Robert Schumann Association. Cluj-Napoca. 129–30, 133–50.
- P. Szabó Béla 2001: A jogászság és jogászképzés. In: Szabó Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog-és államtudományokba*. Miskolc. Bíbor Kiadó. 179–203.
- Perry, R. Gwynedd 2016. The Council of Legal Education in Wales: An Idea Whose Time has Come. = Multilingualism and law. In: Veress Emőd (ed.): *Multilingualism and law*. Sapientia Hungarian University of Transylvania – Forum Iuris – Robert Schumann Association. Cluj-Napoca. 56–64.
- Puşcaş, Vasile 1995. *Universitate, Societate, Modernizare: organizarea şi activitatea ştiinţifică a Universităţii din Cluj, 1919-1940*. Presa Universitară Clujeană. Cluj. 15–7.
- Shaw, Malcolm N. 2008. *Nemzetközi jog*. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalom-szolgáltató Kft. Budapest. 257.
- Szabadfalvi József 2002. A nemzet. In: Bódig Mátyás – Györfi Tamás (szerk.) *Államelmélet. A mérsékelt állam eszméje és elemei II. Alapelvek és alapintézmények*. Bíbor Kiadó. Miskolc. 244–54.
- Szabó Miklós 1998a. Jogi episztemológia. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcséleti előadások*. Bíbor Kiadó. Miskolc. 33.
- Szabó Miklós 1998b. *Jogi metodológia*. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcséleti előadások*. Bíbor Kiadó. Miskolc. 56–60.
- Szabó Miklós 2001a. *Trivium*. Bíbor Kiadó. Miskolc. 9–107.
- Szabó Miklós 2001b. *A jog alkalmazása*. In: Szabó Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog-és államtudományokba*. Bíbor Kiadó. Miskolc. 125–34, 140–2.
- Szabó Miklós 2005. *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*. Bíbor Kiadó. Miskolc. 89–116, 167–212, 224–9, 253–75.

- Szalayné Sándor Erzsébet 2003. *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör. Budapest. 67–148, 183–234.
- Trócsányi László: Kisebbségi politikák, kisebbségi jogok. In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Emlékkönyv dr. Ruszoly József 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged. 893–4.
- Veress Emőd 2016. Törésvonal vagy folytonosság. In: Veress Emőd – Kokoly Zsolt (szerk.): *Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959*. Sapientia EMTE – Forum Iuris. Kolozsvár. 10.
- Veress Emőd 2017: Jogászképzés Sziszüphosz Egyetemén és a hiányzó két nemzedék. *Korunk* 86, 88–9.
- Wesselényi Miklós 1843. *Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében*. Wigand Ottónál. Lipcse. 317–8.

Források

- <https://unite.edu.mk/en/faculty/faculty-of-law/> (Letöltés: 2023. 10. 12.)
- <https://www.ehu.eus/en/en-home> (Letöltés: 2023. 10. 12.)
- <https://www.udg.edu/en/lengues/politica-linguistica/usos-i-drets-linguistics> (Letöltés: 2023. 10. 12.)

Fazakas Zoltán József
egyetemi docens

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Magánjogi Tudományok Intézete
Kereskedelmi Jogi Tanszék
e-mail: fazakas.zoltan.jozsef@kre.hu
<https://orcid.org/0000-0002-9427-4584>

Abstract

FAZAKAS, ZOLTÁN JÓZSEF

LEGAL EDUCATION AS AN ASPECT OF MINORITY LANGUAGE RIGHTS

The right to use one's mother tongue is based on a procedural approach in existing international treaties. However, in the case of states where there are a significant

number of linguistic minorities other than the majority, this approach is not sufficient from the point of view of minority protection, since language, as a mediator of law, has a fundamental influence on and is a fundamental condition for the enforcement and observance of the law. Consequently, beyond the mere translation of the law, the knowledge and teaching of the law is of primary importance, and the teaching of the law in the mother tongue has been a real minority demand for more than a century. In the case of legal language use, the need to take a collective perspective beyond procedural law is particularly justified in order to achieve real equality of rights since the risks of applying the law in a language other than the mother tongue are more acute than in general. The study therefore discusses, from a legal point of view, the fundamental links and problems of language and law, the international sources of law in force, the legal history of higher education in the mother tongue, and the past and present good practices which can serve as models for states with multilingual societies.

Keywords: minority rights, nation, nationality, legal higher education, international law, Hungarian legal history, equal rights, linguistic rights, mother tongue, legal language